

דף הרחבות – ענישה

1. תכליתם הממושית או הראויה של חוקים ומשפטים היא להגדיל מכלול האושר של החברה; בראש ובראשונה יש להוציא, עד כמה שניתן, כל דבר הפוגם באותו אושר: במילים אחרות, להוציא רעה.
אבל כל ענישה היא רעה: כל עונש הוא עצמו רע. עקרון התועלתנות קובע שאם ממילים עונש, הצדקתו הבלעדית היא שהוא בא להוציא רעה יותר הולח.
(ג'רמי בנת'ם¹, בתוך: אהרון קירשנבאום, בית דין מכין ועונשין, עמ' 104)
2. הרתעה היא אפקטיבית עבור עבירות רכוש אך היא אינה אפקטיבית עבור סוגים שונים של תקיפה ומעשי רצח מכיוון שמרבית הרוצחים לא יתקפו שנית. אם נתבסס על שיקולים תוצאתיים גרידא נראה שאנו מענישים רוצחים באופן המור בהרבה ממה שנוכל להצדיק... אם אנשים אינם ראויים לענישה נקמנית הרי שיהיה עלינו לכלוא הרבה פחות אנשים, לתקופות קצרות יותר ובתנאים טובים בהרבה. אנשים עשויים להיות טובים או רעים בגלל... "מזל מכונן". זהו מזל הטמון בגנים של האדם או בסכיבה שבה הוא גדל ושהובילה אותו להיות האדם המסוים שהוא, בעל מדרך מסוים של הזקות, חולשות, כישרונות וערכים... כמובן שיתכן שלא תסכימו איתי באשר להיקף ההשפעה שיש למזל על האופן שבו אנו מקבלים החלטות. אך האחריות היא על אלו שלא מסכימים עמי ולא עלי... עלינו להימנע מפגיעה משמעותית, אלא אם אנו משוכנעים שהמעשה שלנו מוצדק מאוד. מכיוון שענישת אנשים מערבת פגיעה בהם עלינו להימנע מעונשים נקמניים אלא אם יש לנו מיעונים משכנעים לכך...
(ניל לוי², העונש וסאן, אלכסון, /העונש-ואסון-thought/alaxon.co.il/http://)
3. מאות שנים (עד קאנט ועד בכלל), היו מאמינים שעונש בא כתגמול לעברה. היום, כמעט אין אדם המאמין בתגמול או בתורת הצדק עליה הוא משתת. התגמול מבוסס על ההנחה שיש אשמה, והאשמה מבוססת על ההנחה של בחירה חופשית. ואילו היום, פחות או יותר, מסתכלים על כולנו כקורבנות פרי הרקע שלנו, הגנים שלנו, מצבנו החברתי, החינוך בו נתחננו. כתוצאה מופיעה התופעה המוזרה אשר קשה למצוא לה תקדים: היום לעיתים מוזמנות בתי המשפט מתחשבים בעברייני יותר מאשר הם מתחשבים בקורבן שלו.
(הרב יונתן זקס³, The Home We Build Together: Recreating Society, עמ' 59)

¹ ג'רמי בנת'ם (אנגליה, 1748-1832) היה פילוסוף מדיני, משפטן ורפורמטור חברתי ומשפטי בריטי. הוא ידוע ביותר כמייסדה של גישת התועלתנות המודרנית.

² ניל לוי הוא סגן מנהל של מרכז אוקספורד למדעי המוח ופרופסור לפילוסופיה באוניברסיטת Macquarie בסידיני.

³ הרב ד"ר יעקב צבי (יונתן הנרי) זקס, הברון זקס (אנגליה, 1948) הוא הוגה דתי בריטי, כיהן כרב הראשי של הקהילות העבריות בבריטניה. הוא פעיל בדיאלוג בין-דתי בממלכה ועוסק בחשיבותה של האמונה היהודית בעולם המודרני, נושא שעליו חיבר ספרים רבים.

4. אכן, תגמול כנקמה אינו מידה בין מידות הענישה, והלילה והם שנהיה נותרים ונוקמים בכואנו חשבון שיקולי העונש. משום כך, בכוא בית המשפט לגזור את העונש, שומה עליו להיות מתון ולהימלך בדעתו, להסיר כעס מלבו, שמוא רגש הנקמה 'תהיה גורמת להעלם הדרך הטוב והנכון מעליו' (שו"ת הרשב"א, ח"ה, רל"ח), אך אין בית המשפט רשאי להתעלם, בכואו לגזור דינו של עבריין בפשע המור כגון זה שבפנינו, מהשיקול של תגמול, הבא לבטא יחס הולם בין חומרת העבירה להומרת העונש. לא מעשה של נקמה יש כאן, אלא הכעת סלידה ושאת נפש ממעשה העבירה, אשר מפאת חומרתו חותר תחת עצם קיומה של חברה אנושית תרבותית (השופט מנחם אלון, ע"פ 490/89 פלוני נ' מ", פ"ד מ"ח (4) 93).
5. פרט לעבירת רציחה, שבה ניטלו חיי אדם, עונש המאסר המצוי בספר החוקים הפלילי הישראלי הוא עשרים שנה, ומכונה הוא בשם מאסר עולם. ולא בכדי הוא. שלילת חירותו של אדם על-ידי כליאתו מאחורי סורג ובריה, משמתמשכת היא מעבר למידה סבירה, ממלאת היא, מצד אחד, פחות ופחות אחר מטרות הענישה המקובלות בחברתנו, ומצד שני, מדכאת ומשפילה היא יותר ויותר את כבוד האדם, שכולנו מצווים על שמירתו. ומשמגיעה תקופת המאסר לשיא של עשרים שנה, הרי כמעט כאילו נטלנו עולמו של העבריין-האדם. ודומה בעיני כי מאסרו של אדם לתקופה ארוכה מזו של עשרים שנה אינה ממלאת, פרט למקרים נדירים ויוצאים מן הכלל, כל מטרה שהיא ממטרות הענישה המקובלות עלינו כיום. ומאידך, כמעט ושוללת היא מן העבריין את האפשרות לחזור ולתפקד בחברה לאחר ריצוי עונשו. (השופט מנחם אלון⁴, ע"פ 212/79 פלוני נ' מדינת ישראל, פ"ד לד (2) 427).
6. במאסר אין הדרך הנכונה להחזרתו של העבריין למוטב. יש בה אולי את ההיפך. האסיר מאבד את הקשר עם העולם החיצון. מאבד את האפשרות לביסוסו הכלכלי, מנותק מן החברה והמשפחה ונמצא בחברת עבריינים, המשפיעה עליו לרעה. בעצם העונש אין דרך הינוכית או אפשרות להחזירו למוטב. מאידך הייסורין שבמאסר – הנראים כמכב ראשון קלים מעונש הגוף או עונש ממון הקיימים בדין תורה – הם ענישה קשה ביותר... עיניו נפש תמידי המור מעונש גופני, והשפלת האדם על ידי חבישה קשה מהשפלתו על ידי מלקות. במאסר נוטלים מן העבריין את תוכן חייו, את שאיפותיו ואת קשריו עלי אדמות, וזה כל האדם. בעונש גוף מתייסר העבריין עצמו, ואילו במאסר העונש כולל גם את בני משפחתו וחברתו של האסיר שלא הטאה. מטעמים אלה לא גרסה התורה את המאסר כעונש. (הרב אליהו בקשי-דורון⁵, שו"ת בנין אב, ס' עד)
7. אלא יסוד כל עונשי בית דין הוא, שלא הטילה התורה על בית דין להעניש את החוטא בעונש המגיע לו, כי השי"ת בעצמו מעניש כרצונו, והרכה שלוחים למקום, אלא הכוונה שבית דין ילמדו דעת, ולזה די במה שהעונש כתוב בתורה, וישנה אפשרות, ואפילו רחוקה, להוציאו לפועל. כגדר שאמרו חז"ל על בן סורר ומורה שלא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב? דרוש (למד להשמר מהחטא) וקבל שכר.⁶ (הרב אליהו דסלר⁶, מכתב מאלהו ג, רצז)

⁴ מנחם אלעזר אלון (נולד בגרמניה ב-1923, נפטר בישראל ב-2013) היה פרופסור למשפטים והיסטוריון של ההלכה, שכיהן כשופט בית המשפט העליון.
⁵ הרב אליהו בקשי דורון (ישראל, -1941) הוא הראשון לציון והרב הראשי לישראל לשעבר, ראש מוסדות "בנין אב" ברמת שלמה בירושלים.

⁶ הרב אליהו אלעזר דסלר (נולד בלטביה ב-1892, נפטר בישראל ב-1953) נחשב לאחד מגדולי בעלי המוסר בשיטת קלם במאה ה-20. כיהן כרב באנגליה וכמשגיח רחני בשיבת פוניבז'.